

Вікторія Доній

ДИХОТОМІЯ «АНТИКОЛОНІАЛЬНЕ»—«ПОСТКОЛОНІАЛЬНЕ»: СПЕЦИФІКА ДЕФІНІЦІЙ

У статті здійснено спробу розкрити зміст дефініцій «антиколоніальне»—«постколоніальне», проаналізовано концептуальні аспекти понять, виявлено специфіку постколоніальної парадигми українського літературознавства.

Ключові слова: колоніалізм, антиколоніалізм, постколоніалізм, опір.

У сучасному літературознавстві виокремлюється постколоніальний дискурс, в якому висвітлюються суб'єктивні підходи, раніше маргіналізовані або заглушені колоніалізмом, спрямовані на подолання наслідків економічної, політичної, але перш за все культурної та літературної залежності.

Однією з характерних особливостей розвитку української постколоніальної науки про літературу стало поглиблене зацікавлення художньою творчістю письменників, що творили в умовах тоталітарної системи й у чийх творах (у силу різних причин) відбулося «зрощення» ідеологічних доктрин та естетичних принципів. Йдеться про політичний і художній феномени як категоріально цільнісні, які активно артикулює нині постколоніальна теорія.

Сьогодні навколо постколоніального дискурсу відбувається багато дискусій, що стосуються проблематики пострадянських і східноєвропейських досліджень, зокрема, особливої уваги заслуговують питання «постколоніалізму», «антиколоніалізму», «неоколоніалізму». Постколоніальні студії становлять коло наукових інтересів вітчизняних літературознавців: В. Агеєвої, Т. Гундорової, П. Іванишина, С. Павличко, М. Рябчука, О. Юрчук та представників діаспори — М. Павлишина, М. Шкандрія та ін.

Метою нашої наукової розвідки є спроба розмежування дефініцій «постколоніальне»—«антиколоніальне», виявлення особливостей постколоніальної парадигми українського літературознавства. До аналізу дихотомії «постколоніальне»—«антиколоніальне» застосовуємо міждисциплінарний підхід на межі історії, культурології, літературознавства, політології, соціології тощо.

Від початку постколоніальне прочитання було сконцентроване навколо текстів, що відображали переваги колонізатора над колонізованим. Проте згодом цей підхід доповнюється аналізом літератури, створеної представниками раніше колонізованих країн. Основоположник постколоніалізму Е. Саїд наголошує, що колоніальний дискурс є

формою імперського впливу на «малі» культури. У свою чергу, антиколоніальний відображає стратегію протистояння тиску [12]. Цей підхід вибудовує шляхи осмислення «залежних» народів та їхнього духовного життя, які часто набувають форм опозиційного протиставлення «вищості» колонізатора і його мистецької, політичної та економічної сфер над «нищістю», другорядністю буття колонізованого.

Сучасний український культуролог О. Кравченко, беручи за основу вчення світових теоретиків постколоніалізму (Г. Бгабгі, А. Мукгерджі, Е. Саїда, М. Фуко), вважає, що різниця між антиколоніальною та постколоніальною концепціями полягає у формах практик та мірі радикальності: *«Антиколоніалізм можна розуміти як політичну боротьбу за звільнення від колоніальної залежності, здебільшого у формах політичних акцій. Постколоніалізм — інтелектуальна рефлексія колоніального стану з метою визначення розмаїття змістів колоніальної залежності, що є умовою їх викриття та подолання, у першу чергу, на рівні свідомості»* [5, 17].

Постколоніалізм, на думку вченого, можна вважати *«результатом деконструкції колоніалізму, наслідком демаскування та демонтажу структур культурного колоніалізму і водночас їх продуктивного перекодування та використання»* [5, 22]. Таким чином за допомогою засобів деконструкції, герменевтики, семіотики тощо художні твори інтерпретуються крізь призму постколоніальної теорії.

Торкається проблем постколоніалізму й австралійський літературознавець українського походження М. Павлишин. Науковець вважає доречним розмежування протистояння колоніалізму в культурі на антиколоніальний та постколоніальний, вбачаючи під «антиколоніальним» *«простий опір колоніалізму; спроби перевернути з ніг на голову ієрархії колоніальних вартостей (наприклад, не імперський псевдоуніверсалізм, а неповторна сутність нації є джерелом усіх вартостей); спроби на місце імперських*

(“фальшивих”) мітів поставити (“правдиві”) міти національного визволення» [9]. Явище ж «постколоніального» поєднує в собі, на його думку, «використання досвіду як колоніального, так і антиколоніального і розуміння відносності цих двох історичних структур. Постколоніальна свідомість зовсім не позбавлена політичної заангажованості, але їй притаманна схильність до плюралізму, толерантності, компромісу й іронії» [9]. Постколоніальним М. Павлишин вважає «протистояння на рівні не простого заперечення колоніалізму й схвалення протилежного (як звичайно, нації), а на рівні усвідомлення» [8, 533].

Звертаючись до вивчення означеної дефініції, не варто зосереджуватись на хронологічному аспекті, тобто періоді, що бере свій початок після звільнення колоній. Таким чином, «постколоніальне, відмежовуючись від колоніального, рівночасно вбирає в себе його історичний досвід, а то й співіснує з ним в одному часі, місці і навіть одному культурному явищі» [9].

Враховуючи означені концепти, М. Шкандрій пропонує застосовувати до сучасної української літератури й культури три підходи: колоніальний, антиколоніальний і постколоніальний. Перший належить до тих елементів у літературі, що слугують поширенню «структур і міфів колоніальних відносин влади». Другий — до тих рис, які відкидають або шукають можливості змінити їх, аби здобути реванш над «імперією» шляхом приниження культури «метрополії» та віддаючи перевагу культурним надбанням «колонії». І, зрештою, третій придатний до обох цих категорій у літературі й культурі, що розглядає ці підходи як рівноправні [13].

Вагомими у розвитку постколоніальної думки в сучасному українському літературознавстві є наукові доробки П. Іванишина. У своїй праці він осмислює сутність постколоніалізму, дефініціює та диференціює його на засадах національно-екзистенціального витлумачення. П. Іванишин розглядає постколоніалізм крізь теоретичні концепти, а саме: поняття національної культури та імперіальної традиції, що дає змогу «зосередитися на системотворчому методологічному рівні й окреслити різні (передусім, суперечливі) типи метадискурсу» [3, 65]. Детально вивчаючи наукові праці з означеної проблеми, науковець пропонує власну «робочу» дефініцію аналізованого явища. Постколоніалізм, з точки зору П. Іванишина, — це «актуалізована (найчастіше) постімперською історичною ситуацією загальногуманітарна методологія, в котрій

підставою для інтерпретації служать: пріоритетність збереження й розвитку національної культури, утвердження її самодостатності та поборення імперських дискурсів. Тому справжній постколоніалізм завжди націоцентричний та антиколоніальний» [3, 73].

Сучасна дослідниця О. Юрчук наголошує, що у закордонній літературі існує чіткий поділ на постколоніальні та антиколоніальні студії, проте в українському літературознавстві переважає їх інтеграція [15]. На її думку, «українські філологічні студії мають системніше враховувати напрацювання постколоніальної теорії як сукупності ідей, поглядів, концепцій, орієнтованих на дослідження культурної спадщини колоніального минулого шляхом інтерпретації імперського та колонізованого дискурсів, їх взаємодії та взаємовпливів» [15, 16]. Саме тому для осмислення антиколоніального та постколоніального досвідів необхідно застосовувати «власне український варіант постколоніальної теорії» [15, 206].

Спіраючись на обґрунтування дослідниці, погоджуємося, що антиколоніалізм є дієвим під час перебування нації в колоніальному становищі, а не після виходу з нього, «опір відбувається тут і сьогодні, але не для сучасності й майбутнього» [14, 40].

Полярним антиколоніалізму є постколоніалізм, «який не орієнтований на заперечення колоніалізму, але налаштований на вироблення стратегії розвитку нації, що звільнилася від колоніального гніту шляхом аналізу різних видів досвіду: колоніального, антиколоніального, постколоніального» [14, 44].

Отже, можемо констатувати, що інтелектуальний світ останніх десятиріч активно продукує тему свого колоніального минулого, осмислюючи колоніальну свідомість та її вплив на формування поколінь і взаємодію між ними, що відображено у творах художньої літератури, інтерпретує їх за допомогою новітніх наукових підходів. Антиколоніалізм за своєю сутністю є опором колоніалізму, боротьбою за звільнення від колоніальної залежності з метою «реваншу над імперією» під час перебування нації в колоніальному стані. Постколоніалізм шляхом поборення імперських дискурсів набуває колоніальних та антиколоніальних рис і спрямований на розвиток та збереження національної культури звільнених. Характерна особливість постколоніалізму в українській літературознавчій науці полягає в інтеграції антиколоніальних та постколоніальних студій.

ДЖЕРЕЛА

1. Бгабга Г. Націєрозповідність [Текст] / Г. Бгабга // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [За ред. М. Зубрицької]. — Л. : Літопис, 1996. — С. 559.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есе [Текст] / Т. Гундорова. — К. : Грані-Т, 2013. — 548 с.
3. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) [Текст] : монографія / П. Іванишин. — Дрогобич : Відродження, 2005. — 308 с.
4. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду [Текст] : монографія / П. Іванишин. — К. : ВЦ «Академія», 2014. — 190 с.
5. Кравченко О. Постколоніальний дискурс національної культури та політики // Культура України : зб. наук. праць / Міністерство культури України, Харківська державна академія культури ; [за заг. ред. В.М. Шейка]. — Х. : ХДАК, 2014. — Вип. 45. — С. 15–24.
6. Мукгерджі Арун П. Чий постколоніалізм і чий постмодернізм? [Текст] / Арун П. Мукгерджі // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [За ред. М. Зубрицької]. — Л. : Літопис, 1996. — С. 562.
7. Павлишин М. Канон та іконостас [Текст] : літературно-критичні статті // М. Павлишин. — К. : Час, 1997. — 448 с.
8. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія [Текст] // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [За ред. М. Зубрицької]. — Л. : Літопис, 1996. — С. 531–536.
9. Павлишин М. Постколоніальна теорія і критика [Електронний ресурс] / М. Павлишин. — Режим доступу : <http://lab.org.ua/article/155/>. — Заголовок з екрана.
10. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націотворення [Текст] / М. Рябчук. — К. : Критика, 2000. — 303 с.
11. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження [Текст] / М. Рябчук. — К. : К.І.С., 2011. — 240 с.
12. Саїд Е. Культура й імперіалізм [Текст] / Е. Саїд. — К. : Критика, 2007. — 608 с.
13. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби [Текст] / М. Шкандрій. — К. : 2004. — 496 с.
14. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії [Текст] / О. Юрчук. — К. : ВЦ «Академія», 2013. — 221 с.
15. Юрчук О. Проза Леся Подерев'янського з погляду постколоніальної критики [Електронний ресурс] / О. Юрчук. — Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/>. — Заголовок з екрана.

Доний Вікторія.

ДИХОТОМІЯ «АНТИКОЛОНИАЛЬНОЕ»—«ПОСТКОЛОНИАЛЬНОЕ»: СПЕЦИФИКА ДЕФІНИЦІЙ

В статті зроблена спроба розкрити зміст визначень «антиколоніальне»—«постколоніальне», проаналізовані концептуальні аспекти понять, визначені особливості постколоніальної парадигми українського літературознавства.

Ключевые слова: *колоніалізм, антиколоніалізм, постколоніалізм, опору.*

Donii Viktoriia.

DICHOTOMY OF "ANTICOLONIAL" — "POSTCOLONIAL": SPECIFICS OF DEFINITIONS

The article makes the attempt to reveal the essence of the definitions of "anticolonial"—"postcolonial"; analyses conceptual aspects of the concepts, determines peculiarities of postcolonial paradigm of Ukrainian literary criticism.

Key words: *colonialism, anticolonialism, postcolonialism, resistance.*